

KİTAP İNCELEMESİ - 1

Hazırlayan: Hakkı Göker ÖNEN*

II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E: İKİ DEVRİM; İKİ SÜREÇ

Yazar:

Bahar ARSLAN

**II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e:
İki Devrim; İki Süreç: Tarihsel, İdeolojik ve
Olgusal Bir Karşılaştırma**

İstanbul: Işık Yayınları,

2016, 441 s.

ISBN: 9786059018272

Bu incelemede Bahar Arslan'ın 2016 yılında Işık Yayınlarından çıkan "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İki Devrim: İki Süreç" başlıklı kitabı değerlendirilecektir. Türdeşleriyle kıyaslandığında nispeten daha az zikredilen bu çalışma, aslında aynı konuyu çalışan pek çok eserin değinmediği bazı bağlantıları yakalamış ve bu sayede literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur. Her ne kadar Cumhuriyet ve II. Meşrutiyet dönemleri birbirinden bağımsız ayrı eserler olarak pek çok kez incelenmişse de, bu iki tarihi sürecin aslında birbirinin devamı olduğu, bu yüzden birlikte değerlendirilmeleri gerektiğini savunan eserlerin sayısı yakın dönemlerde artmaya başlamıştır. Bahar Arslan'ın eseri bu bağlamda oldukça toparlayıcı bir konumdadır. Kitap, geniş bir kaynak taramasıyla başlamakta konuyla ilgili yazılmış olan önemli eserlerin hemen hemen hepsine değinmekte, literatüre katkılarını ve eksik bıraktıkları noktaları karşılaştırmalı olarak tartışmaktadır. Aynı tutum kitabın tamamı boyunca devam etmekte, oldukça zengin bir dipnot ve kaynakça kullanılmaktadır. Bu yüzden bu eserin, bu konuyla ilgili yazılmış bütün eserleri kısaca öğrenmek isteyen araştırmacılar için bir başucu kaynağı olabileceği rahatlıkla söylenebilir. Buna ilave olarak, eserin, özellikle ilk bölümlerde, karşılaştırmalı tarihsel analiz yöntemini doyurucu bir biçimde kullandığı da belirtilebilir. Ne var ki, kitabın elimizde bulunan Temmuz 2016 (Birinci Baskı) baskısının giriş kısmında "İçindekiler" bölümünün düzenlenmemiş olması, araştırmacının işini zorlaştıran ciddi bir eksik olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar kitabın en

* Dr. Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: hgonen@gelisim.edu.tr
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7927-0238>

sonunda zengin bir indeks düzenlenmiş olsa da, bu kısmın, içindekiler bölümünün yerini tutabileceğini söylemek oldukça güç görünmektedir.

Bu önemli eksiğe kısaca değindikten sonra, kitabın içeriğine, bölümlere ayırarak göz atmak yararlı olur. Bu eser toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Kuramsal Yaklaşımlar". İkinci Bölüm: "1908 ve 1923'ün Temel Karşılaştırma Parametreleri". Üçüncü bölüm: "İttihatçılıktan Kemalizm'e Önder Kadro ve Örgütsel Süreklilik". Dördüncü bölüm: "Pantürkizm'den Misakı Milliye: Türk Milliyetçiliğine Karşılaştırmalı Bir Bakış". Beşinci bölüm: "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Narodnizm-Halkçılık-Köycülük Meselesi". Altıncı bölüm: Korporatizm-Solidarizm Ekseninde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Halkçılığın Evrimi". Yedinci bölüm: "1908'den 1923'e Emek Kesiminde Yaşananlar: Devlet Kontrolünde ve Gözetiminde Bir İdeoloji: Sosyalizm". Son olarak sekizinci bölüm: "Sonuç" bölümü gelmektedir.

Kitabın ilk bölümü olan "Kuramsal Yaklaşımlar" başlığı altında, öncelikle, kitabın temel metodolojik yaklaşımı olan karşılaştırmalı tarihsel analizin ne olduğu, hangi örnek çalışmalar üzerinde hangi biçimde uygulanabileceği açıklanmıştır. Bu bölümde ele alınan temel tartışma konusu, Jön Türk ve Cumhuriyet devrimlerinin yapılış biçimi hakkında tarihçilerin, siyaset bilimcilerin ve sosyologların çeşitli başlıklar altında kategorize ettiği tepeden inme devrim, modernleşme teorisi ve oryantalizm gibi teorik yaklaşımlardır. Yazarın vurgulamakta olduğu en önemli nokta, Türk devrimini, halkın tümüyle dışlandığı elitist (Jakoben) bir hareket olarak görmenin isabetsiz olduğu, bu çeşit bir yaklaşımın, süreç içerisinde gelişmekte olan kitleleşme dönüşümü açıklamakta yetersiz kalacağı görüşüdür. Türk aydınına da belli oranda etkisi altına almış olan bu yaklaşımın, esasen, batı merkezli ve oryantalizm temelli olduğu savunulmaktadır. Söz konusu yaklaşım, Türk devrimini, asker-bürokrat bir elitin, çoğunluk olan halka, kendi düşüncesini, gerektiğinde zor kullanarak kabul ettirdiği "halka rağmen halk için" bir hareket olarak görmek ister. Yazara göre, Türkiye'yi kuran öncü grubun çoğunun askeri okullarda yetişmiş olması, konuyu araştıran uzmanları böyle bir yanlış yargıya sürüklemiştir. Esasında ise, 150 yıllık bir modernleşme sürecini, sadece asker gücüyle oluşmuş bir hareket olarak görmek, tarihsel ve sosyolojik ilkelere bağdaşmamaktadır. Yazar bu yaklaşımını kuvvetlendirmek için, inkılapçı kadronun hedefinin bir diktatörlük veya askeri rejim değil, anayasa ve meşrutiyet arayışı olduğunu belirtir. Buna en birincil kanıt olarak da Mustafa Kemal'in orduyla siyaseti ayırma çabasını göstermiştir.

İkinci bölüm olan "1908 ve 1923'ün Temel Karşılaştırma Parametreleri" kısmında yazar, 1908 ve 1923 devrimlerinin birbirinin devamı olarak mı gerçekleştiği, yoksa cumhuriyetin Osmanlı mirasını tümüyle silerek sıfırdan yepyeni bir kimlik oluşturma yoluna mı gittiği konusunu tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda yazar, iki dönemin benzerliklerini ve farklılıklarını incelemektedir. Yazara göre, iki süreç arasındaki bağlantı açıktır. İki devrimi yapanlar aynı kuşaktır. Aynı okulları okumuş, aynı ideolojik akımlardan etkilenmişlerdir. Lakin cumhuriyeti 1908'den ayıran temel fark, teorik olarak var olan bir takım fikirlerin kurumsal bir yapı içerisinde parlamenter bir sistemle uygulama sahasına taşınmasıdır. Bu da cumhuriyetin ilanıdır. Çünkü bütün iyi niyetlerine rağmen 1908'i yapanların hedefi en nihayetinde meşrutiyeti geri getirmektir. Yine de, bu iki süreç arasında dünya görüşü açısından benzerliklerin olduğu, İttihat ve Terakki döneminde yapılmaya çalışılan sanayi, eğitim ve hukuk

alanlarındaki laik uygulamalardan anlaşılabilir. Ne var ki, bu reformların bir kısmı parlamenter muhalefet nedeniyle gecikmiş ya da uygulanamamış; uygulanabilenler de 1918'de İttihat ve Terakki yönetiminin sonunun gelmesiyle kesintiye uğramıştır. Yine de, uygulansın uygulanmasın, en azından düşünce olarak 2. Meşrutiyet döneminde bir şekilde var olan Latin Alfabetine geçiş, kız çocuklarının eğitilmesi, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi, tek eşlilik ilkesinin kanunlaştırılması ve eğitimin laikleştirilmesi gibi fikirler cumhuriyet dönemi reformları için çok önemli bir alt yapı hazırlamıştır. Bu bağlamda, hem meşrutiyet hem de cumhuriyet kadrosu, eğitim reformunda öncelikli olarak pozitivist, rasyonel, akıllı ve bilimi kendisine referans alan Fransız sistemini rehber edinmiştir. Diğer taraftan, yazarın bir konuda tartışılabilir, hatta belki de eleştirilecek bir tutumu vardır. Zira yazar, cumhuriyeti kuran kadronun, materyalizme aşırı bir kutsiyet yüklediği, onu bir açıklayıcıdan çok bir kurtarıcı olarak gördüğü ve dinden boşalan kutsiyet sahasını onunla doldurmaya çalıştığı biçimindeki geleneksel oryantalist yaklaşımı bir ölçüde kabullenir görülmekte; en azından bu konuda alternatif bir yaklaşım getirmemektedir.

Kitabın üçüncü bölümü olan "İttihatçılıktan Kemalizme Önder Kadro ve Örgütsel Süreklilik", milli mücadelede Mustafa Kemal'in önderliği altında birleşen kadronun, aslında, 1908 devrimini yapan neslin devamı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Kemalizm ve İttihatçılık arasında karşılaştırma yapılmakta ve Mustafa Kemal'in ittihatçılıkla ilişkisi masaya yatırılmaktadır. Yazara göre, Mustafa Kemal her ne kadar eski bir İttihat ve Terakki üyesiye de, ittihatçılığa karşı daima mesafeli, şüpheli olmuş ve nihayetinde ittihatçılığı tasfiye yoluna gitmiştir. Diğer taraftan, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk cemiyeti de İttihat ve Terakki'nin bir çeşit devamı niteliğindedir. Fakat 1919 Anadolu'sunda, halk, ittihatçıları işgalin baş sorumlusu olarak gördüğünden, ittihatçılık kelimesi telaffuz edilememiş, dahası aradaki bağlantı tümüyle ret edilmiştir. Yazar, ittihat ve terakki ile Cumhuriyet Halk Fırkasının birbirinin devamı olduğu şeklindeki yaklaşımları da bu bağlamda değerlendirmeye almıştır. Zira cumhuriyeti kuran kadro da başlangıçta 1908 devrimini benimsemiş ve o günü Hürriyet Bayramı ilan etmiştir. Ne var ki sonraki dönemlerde yaşanan bazı gelişmeler, özellikle Atatürk'e suikast hadisesi, ittihatçılarla bir rejim mücadelesi içine girildiği algısını yaratmış ve neticede ittihatçılığın tümüyle dışlanması yoluna gidilmiştir.

Dördüncü bölüm olan "Pantürkizm'den Misak-ı Milliye: Türk Milliyetçiliğine Karşılaştırmalı Bir Bakış" öncelikle, Türkçülük akımlarının Osmanlı devletinde ortaya çıkışına değinerek, pan-Türkizm ile Kemalist rejim arasında nasıl bir etkileşim olduğundan bahsetmektedir. Yazara göre, cumhuriyet öncesi dönemdeki Türkçülük anlayışı ile cumhuriyet dönemi Türkçülük anlayışı arasında fark vardır. Her ne kadar Kemalist milliyetçilik, Ziya Gökalp'in başını çektiği Türkçülük kavramı üzerine bina edilmişse de Turancılık anlayışını baştan ret etmiş ve Türk kimliğini etnik ve kültürel bir yaklaşımdan çok, toprak kardeşliği üzerinden tanımlamıştır. Bu bağlamda Kemalist milliyetçilik, Anadolu'da yaşamayan Türkleri dikkate almamaktadır. Daha sonraki bölümlerde de, Kemalist milliyetçiliğin sekülerizm olgusu ve 1930'larda Almanya'dan ihraç edilen ırkçı milliyetçilik ile zaman zaman iç içe geçtiği; fakat başlangıçta belirtilen ülkü birliği ve toprak kardeşliğine bağlı, biyolojik özellikleri dikkate almayan milliyetçilik biçiminden asla kopmadığı belirtilmektedir. Bu bölümde eksik olarak

belirtilebilecek bir nokta, Türk Tarih Tezi ile teorik bir temele oturtulmaya çalışılan etnik milliyetçiliğin, nasıl olup da cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında tanımlanmış olan kültürel milliyetçilikle çelişmediği meselesidir. Her ne kadar bu konuyla ilgili önceki bölümlerde bazı açıklamalar yapılmışsa da, bu bölümde, konunun, özel olarak tekrar masaya yatırılması uygun olabilir.

Beşinci bölüm olan "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Narodnizm-Halkçılık-Köycülük Meselesi", Osmanlı aydınının, köy ve köylü meselesini nasıl ele aldığını tartışmaya açmakta ve köylüyle elit kesim arasında oluşan mesafeye değinmektedir. Bunun ardından yazar, cumhuriyet rejiminin köy ve köylü konusuna nasıl baktığını değerlendirmekte, hem köylünün yaşam standartlarının iyileştirilmesi, hem de cumhuriyet ideolojisinin köylere taşınması bağlamında ne gibi adımlar atıldığını incelemektedir.

Altıncı bölüm olan "Korporatizm-Solidarizm Ekseninde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Halkçılığın Evrimi", solidarist korporatizm adı verilen ekonomik anlayışın, Ziya Gökalp başta olmak üzere, İttihatçıları nasıl etkilediğini ve bu anlayışın Cumhuriyet döneminde, sınıfları ret eden halkçılık ilkesi ile nasıl formülize edilerek uygulamaya geçirildiğini incelemektedir. Bu sayede, yine 1908 sonrası iktisadi anlayış ile cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları arasında bağlantı kurulmaktadır.

Yedinci bölüm "1908'den 1923'e Emek Kesiminde Yaşananlar: Devlet Kontrolünde ve Gözetiminde Bir İdeoloji Sosyalizm", sosyalizmin iki dönem içerisinde nasıl anlaşıldığını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu bölümde 2. Meşrutiyet döneminde bütün olumsuz yaklaşımlara rağmen belirli bir sosyalist eğilimin ortaya çıkması ve bu akımın kendisini Milli Mücadele döneminde de zaman zaman oldukça güçlü bir şekilde göstermesi çeşitli örneklerle gösterilmektedir.

Sekizinci bölüm olan Sonuç bölümünde ise, önceki yedi bölümdeki ana tartışma konuları tekrarlanmaktadır. Bunların içerisinde 1923'ün 1908'in doğal bir devamı olduğu, 1923 için gerekli zemini 1908'in hazırladığı tekrar edilirken, iki süreç içerisindeki benzerlik ve farklılıklar bir kez daha tekrar edilmektedir. Burada yazarın en öznel iddialarından biri olarak dikkati çeken Türk devriminin tepeden inme bir devrim olmadığı, böyle bir değerlendirmenin tarihsel, siyasi ve sosyolojik ilkelerle bağdaşmayacağı varsayımı tekrarlanmaktadır.

Son söz olarak diyebiliriz ki, Bahar Arslan'ın bu çalışması, 1908 ve 1923 arasındaki bağlantıları, benzerlik ve farklılıkları yakalamakta oldukça başarılı olmasının yanı sıra, zengin kaynak taraması, kaynakçası ve dip not bölümüyle, bu konuda araştırma yapan bilim insanları için oldukça yararlı bir başucu çalışması olmaktadır. Kitap, iki dönem arasındaki benzerlikleri; özellikle dünya görüşü, kadro altyapısı, milliyetçilik olgusu, köy politikaları, iktisadi yaklaşım ve sosyalizm başlıkları altında karşılaştırmış ve sonuç olarak, iki dönem arasında yakın bir etkileşim olduğunu savunmuştur. Kitap, mevzubahis tezlerini çok zengin örneklerle savunduğundan, akademik olarak incelenmeye ve dikkate alınmaya uygundur. Bu yüzden, Türk siyasi tarihi üzerine çalışan araştırmacılar için, bu eserin, oldukça tavsiye edilebilir bir düzeyde olduğu rahatlıkla söylenebilir.